

Ethiek, religie en internationale samenwerking

Opening en welkom

David Renkema

Hartelijk welkom! Vanmiddag willen we ons aan de hand van drie verschillende presentaties bezinnen op ethiek, religie en internationale samenwerking. Het welkom geldt in het bijzonder voor Joris Voorhoeve, die als eerste zijn visie op dit thema in ons midden zal leggen, en René Grotenhuis en Corina van der Laan die uitgenodigd zijn om als eersten te reageren.

Het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling had verschillende redenen om deze activiteit te organiseren.

- De eerste lag bij de publicatie van het veel geroemde en gebruikte WRR advies *Minder pretentie, meer ambities* (2010). Ergens in dat advies, niet of nauwelijks opgemerkt, staat een passage over religie: “Religie is dus geen verklarende factor voor ontwikkeling, maar wel een factor van betekenis om ontwikkeling te begrijpen ... Religie is al met al een belangrijke – destructieve en constructieve – kracht om rekening mee te houden”. De vraag – die de WRR niet beantwoordde – is dan wat dit ‘rekening houden’ betekent voor een overheid die met recht en reden opereert vanuit een seculier perspectief.
- De tweede reden volgde uit het (her)lezen van het boek van Madeleine Allbright: *De macht en onmacht. Over God, Amerika en de toestand in de wereld* (2006). Zij schrijft: “In mijn tijd werd diplomaten geleerd zich geen problemen op de hals te halen, en geen enkel onderwerp leek verraderlijker dan religie”. Zij betreurt achteraf gezien deze opstelling, niet omdat ze ondertussen religieus of gelovig zou zijn geworden, wel omdat ze heeft ondervonden dat het mijden van het onderwerp religie ten koste is gegaan van de kwaliteit van de uitoefening van haar ambt.

Het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling bestaat inmiddels 5 jaar. We hebben mogen ervaren dat het ter sprake brengen van religie in het publieke domein allerlei – soms heftige - reacties oproept.

- Ons pleidooi om meer aandacht te besteden aan de rol van religie leidt bij anderen tot de perceptie dat het Kenniscentrum religie zou zien als de allesbepalende factor in de internationale betrekkingen, dus dat alles religie is en religie alles is. Vanuit een religieus of sacraal perspectief mag dat wellicht zo zijn, het Kenniscentrum zelf werkt niet vanuit een exclusief religieus perspectief.
- Het pleidooi voor aandacht voor religie valt in de perceptie van anderen samen samenvalt met een visie dat religie in essentie goed zou zijn, dus alsof het Kenniscentrum zou pleiten voor religie

as such. Sommigen mogen dan menen dat religie – iedere religie – in de kern staat voor compassie of menselijke waardigheid, het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling neemt een dergelijk (essentialistisch) standpunt niet in.

Mijn verwachting voor vanmiddag is dat we de rol van ethiek en religie in de internationale betrekkingen op een redelijke wijze nader verkennen.

We hebben **prof. Joris Voorhoeve** uitgenodigd omdat hij in verschillende publicaties heeft laten zien dat hij een open en realistische houding heeft als het gaat om de rol van religie. Als hoogleraar internationale betrekkingen, als liberaal politicus en als onbezoldigd directeur van de Sen Foundation combineert hij kennis van zaken en een brede ervaring. Hij heeft bovendien aangegeven zelf niet (meer) godsdienstig te zijn. Ik ben bijzonder blij dat hij zijn licht wil laten schijnen over dit onderwerp.

René Grotenhuis zal als eerste reageren op het betoog van Joris Voorhoeve. Hij is momenteel directeur van Cordaid (Catholic Organisation for Relief & Development Aid), één van de grootste ontwikkelingsorganisaties in Nederland, met een netwerk van bijna 1.000 partnerorganisaties in 36 landen in Afrika, Azië, het Midden-Oosten en Latijns-Amerika. Cordaid is gegroeid van een traditionele, zendende hulporganisatie naar een ontwikkelingsorganisatie die gelooft in wederzijdse samenwerking. René Grotenhuis staat in een specifieke religieuze traditie en draagt met zijn organisatie ook actief bij aan de ontwikkeling van die katholieke sociale traditie. We hebben hem uitgenodigd om te reageren vanuit het perspectief van een *Faith Based development organisation*.

Corina van der Laan zal daarna haar visie geven. Zij is werkzaam bij de Directie Mensenrechten, Emancipatie, Goed bestuur en Humanitaire Hulp bij Ministerie van Buitenlandse Zaken. Zij en haar collega's beseffen terdege dat religie belangrijk is voor mensen, voor instituties en ook voor politiek. Voor haar de vraag hoe een ministerie vanuit een seculier perspectief omgaat met de factor religie in de internationale betrekkingen.

Organisatie

Het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling wordt momenteel gedragen door een achttal organisaties: Cordaid, Edukans, ICCO Kerk in Actie, Islamic Relief Nederland, Mensen met een Missie, Migrantenconsortium, Seva Network Foundation en stichting Oikos. Het Kenniscentrum heeft twee doelstellingen:

- Delen van kennis m.b.t. de rol van religie rond de vragen en uitdagingen van de internationale samenwerking.
- Bevorderen van een open houding ten aanzien van de rol van religie.

Het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling doet dat door middel van het organiseren van bijeenkomsten, het uitvoeren van studies, het verzorgen van publicaties en het (doen) onderhouden van een digitaal documentatiecentrum.

Geredigeerd slotwoord

We hebben ons vanmiddag gebogen over de vraag hoe we om kunnen gaan met de rol van religie in de internationale betrekkingen. Er lijkt een zekere consensus te bestaan over het belang om in te zetten bij religieuze empathie. Dus de erkenning dat religie een factor is om rekening mee te houden. Ik beluister een zekere consensus om de rol van religie niet te willen overschatten ('alles is religie en religie is alles') en om afstand te houden tot de vraag wat de essentie van religie zou zijn ('religie = compassie' dan wel 'religie=geweld'). Bijzonder was zeker de waarneming en/of de wens dat het tot de competenties van professionals (diplomaten, ambtenaren, ontwikkelingswerkers) behoort om open te staan voor 'religie' en om enige kennis te hebben van 'religie'.

Hoe we het ook wenden of keren, op de achtergrond van deze discussie gaat het ook om de vragen die we in ons praktijkboek verkennen: ken de context, ken de ander en ken je zelf. Ons perspectief mag dan misschien seculier zijn, dat geldt niet per definitie voor de ander. Vanuit een seculiere visie kan religie vooral tot uiting komen in waarden, rituelen, ervaringen en gewoonten. Maar vanuit een religieuze visie gaat het om meer.

Zonder nu de pretentie te hebben in deze complexe discussie over seculiere en religieuze perspectieven het laatste woord te kunnen spreken, is het m.i. wel goed om beide perspectieven – louter en alleen voor de verheldering – tegen over elkaar te plaatsen. Daarbij doe ik een beroep op de denker Charles Taylor. Ik heb zijn boek 'Seculiere tijd' gelezen. De rijkdom van zijn gedachten kan ik niet geheel bevatten. Maar wat ik meen te begrijpen is dat religie vanuit een seculiere perspectief tot het domein van de keuze behoort. We kiezen als het ware bewust om al dan niet lid te worden van een specifieke religieuze stroming; we gaan zelfs zo ver dat we de brokstukken uit verschillende tradities bij elkaar sprokkelen. Maar vanuit een religieus perspectief is heel de werkelijkheid doortrokken van religie. Heel het leven staat in het teken van religie, inclusief de rituelen, geboden en verboden, gemeenschappen etc. In een seculier perspectief is religie vergelijkbaar met een jas die naar believen aan of uitgetrokken kan worden; in een religieus perspectief valt religie samen met de huid, misschien wel met lijf en leden. Zo gesteld hanteren veel christenen in Nederland – zeker van protestantse snit – een seculier perspectief.

Tegen de achtergrond van dit onderscheid is het ook begrijpelijk dat de confrontaties tussen deze twee perspectieven grimmig kunnen zijn. Hier passen ook die grensconflicten, zoals René Grotenhuis deze benoemde. Deze en vergelijkbare vormen van pluraliteit m.b.t. religie en levensovertuiging hebben geleid tot verschillende strategieën m.b.t. de ethiek:

- Zoeken naar een gemeenschappelijke of **gedeelde grond** voor alle ethiek (menselijke waardigheid; compassie). Alle stromingen delen een kern, willen het goede voor de mens. Men veronderstelt hier één en dezelfde essentie in alle stromingen. Het lastige is alleen dat in als extreem ervaren omstandigheden 'leer' (essentie) en 'leven' uiteengaan.
- Zoeken naar een **gedeelde moraal of ethos** die niet verbonden is met een specifieke religieuze, politieke of levensbeschouwelijke visie. We zien dat in de rechtsorde, de mensenrechten, de millennium doelen en de Verenigde Naties. Maar hoe (intellectueel) overtuigend deze benadering ook is, ze wordt gepercipieerd als seculier of ook wel als christelijk. Anders gezegd, ze raakt los van de reëel bestaande tradities en levende gemeenschappen.

- Zoeken naar een **overlappende consensus**, waarbij de reëel bestaande tradities wel in hun waarde gelaten worden, maar waarbij tegelijkertijd onderkend wordt dat een politieke stellingname in een plurale context gedragen dient te worden door verschillende diepe religieuze of levensbeschouwingen.

Voor het Kenniscentrum Religie en Ontwikkeling blijft de uitdaging om bij te dragen aan transformatie (verandering) van de samenleving ten behoeve van en met ieder mens. We letten daarbij in het bijzonder op de rol van religie en doen dat in een plurale context. Daarbij geldt dat religie één van de oudste voertuigen is van transnationale bewegingen, met alle kansen en bedreigingen van dien. Kortom, we hebben ook de komende jaren een volle agenda.